

ГРУПОВА КАЗКОТЕРАПІЯ В ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ

У статті проаналізовано проблему застосування групової казкотерапії у контексті особистісно орієнтованого виховання.

Виходячи із власного світосприймання, кожен народ протягом століть формував свою, властиву лише йому, систему виховання, критеріями ефективності якої виступають загальна культура, освіченість, духовність нації. В основі української системи виховання лежить давня педагогічна традиція нашого народу. Досвід видатних педагогів В. Сухомлинського, І. Огієнка, О. Духновича, Г. Ващенко допомагає сучасним педагогам розробити ефективні та дієві системи виховання. В умовах сучасної школи забезпечити всебічний розвиток дитини покликане особистісно орієнтоване навчання та виховання.

В основі розробки особистісно орієнтованої системи навчання та виховання лежить принцип визнання індивідуальності учня, створення необхідних умов для всебічного, гармонійного розвитку дитини, для виявлення рівня її пізнавальної активності, творчої обдарованості, можливостей та здібностей, що потребує подальшого розвитку. Завдання педагога за цієї системи виховання полягає у створенні таких навчальних та виховних ситуацій, які б сприяли максимальному розкриттю здібностей дитини та стимулювали б її внутрішні можливості до саморозвитку.

Одним із ефективних шляхів вирішення цього завдання може бути, на нашу думку, застосування педагогом методів та прийомів комплексної казкотерапії. Для будь-якої терапії, і для терапії за допомогою казки зокрема, дуже важливо створити такі умови для психологічної та педагогічної роботи, які б допомагали людині подолати те, що стримує її розвиток. Власне, цей аспект і став основним у створенні концепції казкової терапії.

Джерелами концепції казкової терапії стали роботи Л. Виготського, Д. Ельконіна, дослідження та досвід Б. Беттельгейма, Е. Берна, М.-Л. фон Франц, позитивна терапія притчами та історіями Н. Пезешкяна, дослідження дитячої субкультури М. Осоріної, ідеї Е. Романової, психотерапевтичні казки та ідеї А. Гнєзділова, досвід О. Захарова. В українській педагогічній науці роботу із застосуванням казкових мотивів та образів запровадив В. Сухомлинський, який приділяв значну увагу використанню казки при роботі з дітьми: "Я не уявляю навчання у школі не тільки без слухання, але і без створення казки" [1: 164]. За твердженням визнаного педагога, завдяки казці дитина пізнає світ не лише розумом, але й серцем.

Останнім часом до методу казкової терапії схиляється все більше спеціалістів: психологів, психотерапевтів, психіатрів, педагогів, вихователів, дефектологів. З'явилися казкотерапевтичні програми Г. Азовцевої, А. Лісіної, Т. Речицької. Потужна хвиля розвитку казкової терапії на наукових засадах пов'язана передовсім з іменами російських психологів Т. Зінкевич-Євстігнєвої та Т. Грабенко. За їх активної участі у Санкт-Петербурзі в 1997 р. був створений Інститут казкової терапії. Колективом інституту були одержані відомості про нові сфери застосування методу. Це не тільки дитячі дошкільні заклади та школи, але й центри реабілітації інвалідів, дітей з різноманітними проблемами розвитку, виправні заклади, вищі учбові заклади. Унікальну казкотерапевтичну роботу з онкологічними хворими проводить А. Гнєзділов. Розробкою цього методу займаються також Г. Ожиганова, Е. Цопа, Е. Заїка, Д. Арановська-Дубовис, Д. Соколов та інші.

Отже, як бачимо, концепція казкотерапії, спрямована на передачу цінного життєвого досвіду, виявлення та розвиток потенційних можливостей особистості, цілком відповідає критеріям особистісно-орієнтованого виховання і може бути використана педагогом як один із способів роботи з особистістю кожної окремої дитини. Особливої цінності у сучасній школі набуває можливість застосування особистісно орієнтованого підходу при роботі з дітьми у групі. Цінність казкотерапії для особистісно-орієнтованого навчання та виховання полягає також у можливості застосування педагогом групової форми роботи. Саме тому мету написання цієї статті ми вбачаємо у розкритті основних методів та прийомів особистісно-орієнтованої роботи з дітьми в групі із застосуванням комплексної казкотерапії.

На сучасному етапі розвитку казкотерапії існує велика кількість методів, прийомів та технік роботи з казками. Але можливості терапії за допомогою казки безмежні. Ми ставимо перед собою завдання розглянути лише певні казкотерапевтичні техніки, придатні для застосування в особистісно орієнтованому вихованні дітей у групі.

Одним із перших в українській педагогічній науці застосував казкові сюжети та образи В. Сухомлинський, який використовував можливості казки як професійний педагог. Відомою є його "Школа радості", в якій успішно функціонувала Кімната казки. Педагогом використовувалися різноманітні прийоми роботи з казковими образами, зокрема такі, як читання казок педагогом та дітьми у ролях. Таке читання дозволяє дитині глибше проникнути у зміст казки, емоційно сприйняти її, відчуті та зрозуміти героїв казки тощо. Те, що діти брали участь у виготовленні ляльок, за твердженням педагога, позитивно впливало на їх розвиток. Така спільна праця дозволяє розвивати в дітей комунікативні вміння, створювати атмосферу доброзичливості й спонукання до творчості; створення дітьми власних казок. Цей прийом, за словами В. Сухомлинського, "є одним з найцікавіших для дітей видів поетичної творчості. Разом із цим, це важливий засіб розумового розвитку" [1: 167]; інсценування дітьми відомих і вигаданих казок з використанням власноруч виготовлених ляльок є фактично логічним продовженням використання згаданих вище прийомів роботи з казкою. Він стимулює творчість дитини, підвищує її самооцінку, дозволяє розвивати емпатію та комунікативні навички.

Говорячи про доцільність використання казкових образів при роботі з молодшими школярами, В. Сухомлинський також наголошував і на необхідності застосування різноманітних прийомів роботи з казкою при вихованні підлітків: "Ось ця спеціальна робота з виховання і є читання, розповідання, драматизація, прослуховування, переживання казок. Вона не повинна припинятися в 6 – 7 класах" [1: 169]. Використовуючи у своїй роботі з дітьми казку, В. Сухомлинський вважав її тим інструментом, що здатен не лише наблизити дітей одне до одного, спрямувати їх фантазію та уяву, але й розвинути інтелектуальну сферу дітей, зокрема й у дітей із уповільненими процесами мислення.

На сучасному етапі розвитку казкотерапії найбільш розробленими є, на нашу думку, програми комплексної казкотерапії Т. Зінкевич-Євстігнєєвої [2; 3; 4; 5] та Т. Грабенко [5]. Проаналізувавши їх досвід роботи з дітьми із застосуванням казкотерапевтичних методів та прийомів і спираючись на власний досвід участі та проведення казкотерапевтичних семінарів, можемо виділити ряд казкотерапевтичних технік, найбільш доцільних для застосування в особистісно орієнтованому вихованні дітей у групах.

І. Більшість батьків, учителів та вихователів розповідають дітям казки. Але *розповідання казок* як форма казкової терапії має свої особливості й досить багато різновидів. 1. Розповідь групі нової або відомої казки від третьої особи. Сенс полягає в наступному: розуміючи вплив казкових ситуацій на розвиток особистості, психолог-оповідач може свідомо акцентувати на них увагу. Таким чином, у дитини активізуються власні несвідомі процеси, які стимулюють її особистісне вдосконалення.

2. Групова розповідь казки, відомої всій групі. У цьому випадку оповідачем є не одна людина, а група людей. Кожний учасник групи по черзі розповідає невеликий уривок казки. Розповідь розбивається на невеликі уривки вільно і спонтанно залежно від того, яку частину розповіді бере на себе попередній оповідач. У дитячій групі ведучий може й навіть повинен брати участь у процесі розповідання. Якщо розповідь проводиться в групі підлітків, ведучому не варто брати участі у процесі розповідання, оскільки він отримає більше інформації, спостерігаючи за ходом розповіді.

Для того, щоби досягнути кращих результатів у роботі, корисно використовувати аудіо- або відеозапис. Після закінчення розповіді може також застосовуватися прийом продовження цієї казки. Різновидом такої техніки може бути розповідь казки у ролях від імені різноманітних персонажів. Доцільно також запропонувати дітям одухотворити будь-який предмет або частину оточуючого середовища і від його імені розповісти казку. Для дітей та підлітків такий метод роботи може бути особливо корисним, оскільки він допоможе їм децентруватися, стати на місце іншого. Важливо, щоб на одному занятті учасники могли розповісти одну й ту саму казку від імені різних героїв. Необхідно загострювати увагу учасників на тих почуттях, які відчували герої впродовж казкових подій. Особливо важливим є таке розповідання для гіперактивних дітей: завдяки незвичайній формі розповіді, їм легше втримувати увагу.

II. *Створення власної казки*. 1. Створення індивідуальної казки кожним членом групи. Казки, які створює сама дитина, є особливо важливими, оскільки вони не лише у метафоричній формі відображають внутрішню реальність дитини, але й активізують несвідомі процеси, які сприяють особистісному розвитку й вирішенню життєвих труднощів. Перед роботою з власне вигаданням казок можна застосовувати прийом, який сприятиме зміцненню стосунків у групі, дозволить дітям створити ігрову атмосферу, а підліткам у метафоричній формі висловити своє ставлення одне до одного. На початку групового заняття кожному з учасників групи (в тому числі й ведучому) даються прізвиська, вигадані при спільному обговоренні групою. Люди з такими прізвиськами і стають героями власних казок. Особливість цього прийому полягає в тому, що головним героєм є особистість, яку дитина деякою мірою (якщо не повністю) ототожнює із собою. Крім цього, прізвиська, дані учасниками групи одне одному, та й сам процес обговорення асоціацій, пов'язаних з тією чи іншою людиною, дають цінну інформацію про те, як сприймають цю людину оточуючі і як таке сприймання співвідноситься з уявленням людини про саму себе. Після закінчення розповіді відбувається процес обговорення казки з ведучим групи. Під інтерпретацією вигаданих казок розуміємо безцінну інтерпретацію, оскільки ми не можемо говорити, що в казці погане, а що гарне. Те, що ми почули, – це внутрішній стан дитини на певному етапі її розвитку.

2. Групове складання казки. Той, хто починає, говорить першу фразу, наступний учасник групи приєднує до сказаної фрази свої репліки. Різновидом цього методу є вигадання і розповідання дітьми "намальованої" казки. Процес групового малювання дає важливу інформацію про те, як розподілилися між дітьми ролі в групі: хто лідер, хто прагне привернути до себе увагу, хто хоче залишатися в тіні, хто нав'язує свою думку, а хто прислуховується до думки інших. Крім цього, спостереження за процесом малювання дає інформацію про згуртованість групи. Якщо малюють ізольовано, тобто не прагнуть вписати свій малюнок до попередніх, то, швидше за все, можна говорити про деяку ворожість між учасниками групи, або настороженість, або ж про те, що учасники занадто егоцентричні.

3. Написання власної казки за дві хвилини, не відриваючи ручки від паперу. Цей прийом, на нашу думку, доцільно використовувати як допоміжний, підсумовуючий, такий, що дозволяє проявити у сконденсованому вигляді внутрішній стан, настанови дитини тощо. Прийом вигадання казки при роботі з дітьми в групі є надзвичайно ефективним. Його використання дає можливість дитині творчо розкритися, ненав'язливо, у метафоричній формі отримати відповіді на свої запитання, інтуїтивно обрати шлях саморозвитку.

III. *Казкова лялькова терапія та драматизація казок*. У рамках лялькової терапії реально втілюються уявлювані образи. На сучасному етапі казкової лялькової терапії психологи використовують три типи ляльок: ляльки-маріонетки, пальчикові ляльки та тіньові ляльки. У казковій терапії надзвичайно важливим є сам процес створення ляльки – процес творення нового казкового життя. Створення власної ляльки дозволяє дитині творчо розкритися, проявити свої приховані здібності, відчувати впевненість та задоволення, розширити комунікативні

здібності. Перед початком роботи важливо пояснити дітям, що жодна лялька не є гіршою чи кращою за інших. Так само, як і кожна дитина у групі (кожна людина взагалі), кожна лялька є індивідуальною та неповторною, а тому й цінною сама по собі. Слухаючи або читаючи казку, дитина програє її в своїх думках, уявляє собі місце дії та героїв казки. Таким чином, у своїй уяві дитині ніби створює цілий спектакль. Тому абсолютно природним є використання драматизації казок з психологічною метою. Однак не кожна дитина може грати на сцені, тому використовується також постановка казок за допомогою різноманітних видів ляльок, у тому числі створених самими дітьми. Казковотерапевтичні постановки не припускають важкого заучування ролей та тривалих репетицій. Головною є ідея експромту. При драматизації казки яскраво простежується ставлення дитини до себе, до інших дітей та оточуючого світу.

Казкотерапія – це метод, що дозволяє послуговуватися набутим у ході історичного розвитку людства досвідом для інтеграції особистості, для розширення і вдосконалення взаємодії людини з навколишнім світом. Основний, на нашу думку, принцип цього методу – це цілісний, духовний розвиток людини (дитини, підлітка, дорослого); це можливість створення сприятливого ґрунту для становлення цілісної, творчої особистості. Названі характеристики казкової терапії певним чином співвідносяться із принципами особистісно орієнтованого виховання, тому, на нашу думку, використання казкових сюжетів та образів при груповій роботі з дітьми у контексті особистісно-орієнтованого виховання є доцільним та цілком виправданим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сухомлинский В.А. О воспитании. – М.: Политиздат, 1982. – 270 с.
2. Зинкевич-Евстигеева Т. Практикум по сказкотерапии. – СПб.: Питер, 2001. – 315 с.
3. Зинкевич-Евстигеева Т. Путь к волшебству. Теория и практика сказкотерапии. – СПб.: Питер, 1998. – 300 с.
4. Зинкевич-Евстигеева Т. Сказки звездной страны Зодиакалии. – СПб.: Питер, 1998. – 300 с.
5. Зинкевич-Евстигеева Т., Грабенко Т. Практикум по креативной терапии. – СПб.: Питер, 1998. – 256 с.

Матеріал надійшов до редакції 07.12.2005 р.

Бурчик Е. В. Групповая сказкотерапия в личностно ориентированном воспитании детей.

В статье анализируется проблема использования групповой сказкотерапии в контексте личностно-ориентированного воспитания.

Bourchik O. The Group Fairy-tale Therapy in the Personality-oriented Education of Children.

This article analyses the problem of employing the group fairy-tale therapy in the context of the personality-oriented education.